

УДК 903.25(477.86-21Галич)«10/12»

Андрій Фіголь,
молодший науковий співробітник
відділу археології та відтворення історичних ландшафтів
Національного заповідника «Давній Галич»
/м. Галич/

НАТІЛЬНІ ХРЕСТИ ТА ХРЕСТИ-ЕНКОЛПІОНИ, ВИЯВЛЕНІ НА ДАВНЬОРУСЬКИХ ПАМ'ЯТКАХ АРХЕОЛОГІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАПОВІДНИКА «ДАВНІЙ ГАЛИЧ»

У статті проаналізовано металеві натільні хрести та хрести-енколпіони, виявлені на пам'ятках археології Національного заповідника «Давнього Галича». Зроблено порівняльний аналіз предметів із аналогами в інших давньоруських містах.

Ключові слова: давній Галич, натільні хрести, хрести-енколпіони, металоластика, емаль, техніка черні, литво, тигельок.

На пам'ятках археології XII–XIII ст. Національного заповідника «Давній Галич» під час археологічних розкопок та розвідок знайдено велику кількість давньоруських культових речей. Серед розмаїття культових предметів із території давнього Галича особливу увагу привертають хрести-тільники та хрести-енколпіони, які займали вагоме місце в житті християнина.

Хрести-тільники носили під одягом, а хрести-енколпіони були вмістилищем мощів і їх носили поверх вбрання (Седова 1981, с. 49).

На думку Михайлової Р., предмети культу свідчать про зміни у релігійному житті, які відбувалися впродовж X–XIV ст., і їх впливи на духовне життя (Михайлова 2007, с. 256).

Розглянемо ці предмети докладніше. Металеві натільні-хрестики з експозиції Івано-Франківського краєзнавчого музею, які походять із с. Крилос, Галицького району.

Рис. 1, 1. Хрестик (2,5x2 см), рівнокінцевий, із нерухомим вушком та рубчастою поверхнею, нижня перекладина зміщена відносно центру, ймовірно, хрестик бракований. Виготовлений із бронзи методом лиття у кам'яній двосторонній формочці. Продатований XII–XIII ст. Прямих аналогів не знайдено.

Рис. 1, 2. Хрестик (3x2 см), двосторонній, із квадратним середохрестям та кулеподібними закінченнями рамен. Виготовлений із бронзи методом лиття у кам'яній двосторонній формочці. Датується XII–XIII ст. Схожі хрестики було віднайдено під час археологічних розкопок під керівництвом Ю. Лукомського на Царинці в с. Крилос (ред. Купчанський, Овсічук, Рудницький 1994, с. 582), на території Західного Поділля (ред. Ситник 2007, с. 353, рис. 4: 5).

Рис. 1, 3. Хрестик (2,4x1,9 см), двосторонній, із круглим середохрестям, на якому рельєфне зображення хрестика та валика у вигляді рамки по колу, закінчення рамен у вигляді сплющеної кульки. Виготовлений із бронзи методом лиття у кам'яній двосторонній формочці. Датується XI–XII ст. Хрестик такого типу відомий із Княжої гори Черкаської області (Ханенко 1900, с. 7, рис. 199, табл. XVII), (Дідух 2015, с. 100, рис. 4, табл. 3).

Рис. 1, 4. Хрестик (3,5x2,5 см), односторонній, рівнокінцевий. На середохресті – рельєфне зображення хрестика з ромбоподібною рамкою. На кінцях рамен – двопелюсткове заокруглене закінчення. Виготовлений із бронзи методом лиття у кам'яній двосторонній формочці. Датується XII–XIII ст. Подібні хрестики відомі в Новгороді (Седова 1981, с. 50–51, рис. 16, табл. 7).

Металеві натільні хрестики з експозиції Музею історії «Давній Галич», які випадково знайдено на території с. Крилос, Галицького району.

Рис. 2, 1. Хрестик (3,2x2,8 см), на кінцях та в центрі круглі виїмки, між круглими прямокутної форми виїмки, заповнені жовтими емальми. На кінцях рамена – двопелюсткове заокруглене закінчення. Виготовлений із бронзи методом лиття у кам'яній двосторонній формочці. Датується XII–XIII ст. Подібного типу хрестик віднайшов Я. Пастернак під час розкопок 1940–1941 рр. на Золотому Току. (Пастернак 1998, с. 233, рис. 69: 17). Фрагмент хрестика з емальми знайдений на полі Качків, у с. Крилос 1969р. (Фіголь 1997, с. 202–203).

Такі хрестики дослідники вважають звичайним, найбільш розповсюдженим типом хрестиків з емаллями. Зустрічаються хрестики в Києві, на Княжій горі (Дідух 2015, с. 99, 102), Витачеві, Вишгороді та інших городищах (Николаєв, Недошивина 1997, с. 167, табл. 103).

Мальм В. вважає, що центром їх виготовлення була Київщина XI-XII ст. За типологією вони належать до першого типу - трипелюстковокінцеві або хрести з емаллю звичайного типу (Мальм 1968, с. 113-115, рис. 1: 1).

На думку Седової М., в XII-XIII ст. виникає ще один центр виготовлення за київськими зразками хрестиків з емаллями в Прибалтиці, в понизов'ях Дуагави, де знайдено 70 таких предметів (Седова 1981, с. 52, рис. 80: 9).

Рис. 2, 2. Хрестик (3x2 см), двосторонній, із прямокутним середохрестям та кулеподібними закінченнями ramen. Виготовлений із бронзи методом лиття у кам'яній двосторонній формочці. Цей хрестик був досить поширеним давньоруським типом із другої половини XII-XIII ст. Подібний тип знайдено на Золотому Току (Пастернак 1998, с. 233, рис. 69: 15), міститься в експозиції Івано-Франківського краєзнавчого музею. Фрагмент подібного хрестика знайшов Лукомський Ю. під час археологічного дослідження на Царинці в с. Крилос (ред. Купчанський, Овсійчук, Рудницький 1994, с. 582, рис. 8: 2).

Рис. 2, 3. Хрестик (3,1x2,6), рівнораменний, односторонній, закінчення ramen розширені та заокруглені, з виступами - «вушками». Прикрашений рельєфним зображенням на кінцях та в середині круглі елементи, а перетинки прямокутної форми. Датується кінцем XI-XII ст. Подібні хрестики відомі в колекції Ханенко (Ханенко 1900, рис. 200, табл. XVII), (ред. Рыбаков 1997, с. 166, табл. 103).

Хрести-енколпіони з території Національного заповідника «Давній Галич».

Хрести-енколпіони носили переважно поверх одягу. Складається такий хрест з двох стулук, у середині, яких зберігалися мощі святих або інші реліквії. Лицьова сторона має по одному вушку, на ній було головне зображення, зворотна має по два вушка, на ній розміщувалося другорядне зображення (Фіголь 1999, с. 131-132).

Перші знахідки хрестів-енколпіонів виявлено під час дослідження церкви Спаса в селі Залуква. Під керівництвом І. Шараневича, Л. Лаврецького при допомозі Ю. Захарієвича знайдено два хрести-енколпіони (ред. Побуцький 2016, с. 15-16).

Хрести-енколпіони, знайдені під час дослідження церкви Спаса в селі Залуква.

Рис. 3, 1. Кінці енколпіона округлі. Лицева сторона має рельєфне зображення Розп'яття Христа. Зворотна стулка виконана технікою черні у центрі - хрест, на кінцях хреста - круглі медальйони.

Рис. 3, 2. Нижня частина передньої стулки енколпіона відбита. У центральній частині - Богородиця, на кінцях - круглі медальйони з погрудним зображенням святих.

Коваль І. вважає їх «класичними» галицькими енколпіонами та датує кінцем XI ст. - другою половиною XII ст. Подібні хрести зустрічаються майже у всіх регіонах Давньої Русі (Ред.: Береговський, Бойко, Дідух, Побуцький, Тріщ 2010, с. 78).

На Золотому Току в с. Крилос, під час дослідження 1939-1941 рр. під керівництвом Я. Пастернака, виявлено натільні хрестики та хрести-енколпіони (Пастернак 2022, с. 250).

Рис. 4, 1. Я. Пастернак. Енколпіон із рельєфним зображенням Богородиці та Дитини. Богородиця в довгому одязі, права рука зігнута в лікті. Кінці енколпіона округлі. На кінцях перекладини та у верхній частині хреста - круглі медальйони з погрудним зображенням святих (Пастернак 2022, с. 250, рис. 69: 4).

Подібні енколпіони відомі на території Західного Поділля в с. Рукомиш Буцацького району Тернопільської обл. (гол. ред. Ситник, ред. Ісаєвич, Баран, Мацкевий, Петегірич, Гупало 2007, с. 349).

Подібний бронзовий енколпіон, знайдений у Вишківцях, описав Пивоваров С., виготовлений в техніці високого рельєфу. Зворотна стулка енколпіона має закруглені кінці з медальйонами та «слізками». Богоматір «Одигідрія» зображена в повний ріст, у медальйонах, можливо, зображені святі Георгій, Дмитрій та Нестор. На правому ramenі прокреслена буква Х (ред. Кугутяк 2012, с. 30-35, Рис. 3: 2).

Подібного типу зворотну стулку енколпіона знайдено біля Чернігова. Стулка мідна, із зображенням Богородиці в повний ріст, на рамені прокреслено букви М і Х (ред. Пескова, Щеглова, Мусин 2010, с. 345).

Рис. 4, 2. Серед енколпіонів Пастернак Я. виділяє один з найбільших - із прямокутними закінченнями рамен. На думку вченого, його можна датувати Х ст. Знайдено одну стулку, на якій злегка опукле зображення Богородиці «Оранти» та чотирьох євангелістів на кінцях рамен (Пастернак 2022, с. 250. рис. 69: 5).

Хрест-енколпіон із прямокутним закінченням рамен Фіголь М. датує ХІ ст. (Фіголь 1999, с. 135).

У 1951 році в Крилосі Гончаров В. виявив верхню частину енколпіона. Пуцко Ю. відносить його до сирійсько-палестинського типу ІХ-Х ст. На Золотому Току у 1958 році знайдено хрест-енколпіон із прямими кінцями. На одній зі стулук - рельєфне погрудне зображення Богоматері, на кінцях рамен зображені євангелісти. На зворотному боці стулки зображено Хрест Етамасії, на кінцях рамен - євангелістів (Фіголь 1999, с. 136).

Рис. 4, 3; 5. Хрест-енколпіон із рельєфним зображенням Богородиці, заокругленими кінцями та медальйонами зі святими. Має характерний напис «Пресвята Богородице помагай» (Пастернак 2022, с. 250. рис. 69: 6, рис. 69: 8).

Передню стулку енколпіона із зображенням Богородиці знайдено в урочищі «Мнішський сад» біля с. Шевченкове Архітектурно-археологічною експедицією під керівництвом Иоаннісяна О. (Иоаннисян 1990, с. 2, рис. 14).

Подібний хрест-енколпіон із мідного сплаву відомий на території Західного Поділля. Хрести широко розповсюджені по всій території Давньоруської держави. Енколпіони, які виготовлялися в київських майстернях, Рибаків Б. датує 1240 р. Ягодинська М. такі хрести відносить до «найбільш широковідомого типу». (головний ред. Ситник, ред. Ісаєвич, Баран, Мацкевий, Петегірич, Гупало 2007, с. 347).

Енколпіони такого типу відомі на Чорнівському городищі. На них зображена Богородиця «Оранта», на кінцях - чотири круглі медальйони із зображеннями святих (ред. Кугутяк 2012, с. 33, Рис. 2: 2).

Під час дослідження в Києві Михайлівського Золотоверхого монастиря виявлено подібний цілий бронзовий хрест-енколпіон. На хресті - рельєфне зображення Розп'яття, на кінцях - круглі медальйони з архангелами. На іншій стулці - Богородиця «Ассунта» з погруддями євангелістів у круглих медальйонах. Датований ХІ-ХІІ ст. (ред. Толочко 2005, с. 102).

Рис. 4, 4. Нижня стулка Борисоглібського енколпіона. На стулці зображено Бориса в довгому одязі та шапці. Права рука витягнута праворуч, у ній він тримає предмет, можливо, церкву. З лівого боку фігури нанесено літери «БО». Кінці хреста заокруглені, з парними виступами. На кінцях перекладки та у верхній частині хреста - круглі медальйони (Пастернак 2022, с. 250. рис. 69: 7).

Петегірич В. такого типу хрести відносить до рельєфно - чернених. Подібні типи хрестів відомі на Волині, Звенигороді, Хмельниччині та в інших давньоруських містах (ред. Ісаєвич, Баран, Козак, Мацкевий, Ситник (відповідальний ред.), Гупало 2005, с. 338).

Борис та Гліб, сини князя Володимира Святославовича, канонізовані в 1072 році. Це перші святі, яких канонізувала давньоруська церква. Загинули у 1015 році в міжусобній боротьбі від рук старшого брата Святополка. У Вишгороді був закладений храм на честь святих Бориса і Гліба, освячений у 1115 році. Відомі збудовані собори в Чернігові та інших давньоруських містах. З 1072 року на Русі Бориса і Гліба вшановують загальноцерковно (ред. Кугутяк 2012, с. 31).

Два хрести-енколпіони з зображенням Бориса і Гліба виявлені на території Західного Поділля. Оpubліковані М. Ягодинською, котра датує такі хрести ХІІ-ХІІІ ст. Вони поширені на території Київської Русі та за її межами (ред. Ситник 2007. с. 350-351).

Борисоглібські типи хрестів відомі на західних землях Київської Русі. На території сучасної Польщі (ред. Толочко, Скорий, (головний ред.), Горбаненко, Крижицька, Моця, Чабай 2017, с. 91-93).

Рис. 5, 1. Мідний хрест-енколпіон із емаллями знайдено у 1993 році жителем с. Крилос на власному городі, за 30-40 м на південний схід від фундаменту Успенського собору. Хрест опублікували та детально описали Лукомський Ю. та Петегірич В. На лицьовій стулці в

середохресті та на кінцях – круглі медальйони. Медальйони обведені колами. Зовнішні кола зберегли залишки позолоти, внутрішні – сліди емалі. Зворотна стулка має кола на кінцях хреста. Кола на синьому тлі, на яких виконані білою емаллю букви (ред. Купчанський, Овсійчук, Рудницький 1994, с. 619-622). Подібний хрест-енколпійон відомий на території Західного Поділля, описаний Ягодинською М. (ред. Ситник 2007, с. 347).

Рис. 5, 2. У 1991 році, під час дослідження Пантелеймонівського городища під керівництвом Томенчука Б., на відстані 22 метри від центральної апсиди, у розкопі І було виявлено мідний хрест-енколпійон (Томенчук 2008, с. 607, рис. 423: 1).

Рис. 5, 3. Бронзовий хрест-енколпійон у 2000 році виявлено на території давнього Галича. Лицьова стулка має зображення Розп'ятого Христа. На кінцях перекладини зображено святих. У верхній частині стулки – зображення хреста. Зворотна стулка має вушко для кріплення (ред. Павлюк, Паньків, Штиркала, Вуянко 2003, с. 34, рис. 2).

Фрагмент бронзового хреста-енколпійона знайшов Мельничук О. під час археологічних досліджень біля Успенської церкви в с. Крилос. Хрест пошкоджено у вогні (ред. Франко 2017, с. 70-85). Коваль І. вважає, що він належав до місцевого виробництва та датований 40-ми роками XII ст. На хресті – архаїчне зображення Розп'ятого Христа. Подібний хрест-енколпійон знайдено в румовищі Спаської церкви (ред. Береговський, Бойко, Дідух, Драбчук, Побуцький, Тріщ 2010, с. 86).

Фіголь М. зазначає, що на Русі, як і у Візантії, місцем зосередження виробництва була церква. У ній були синтезовані праця архітектора, художника і майстра декоративно-прикладного мистецтва. Зразками для руських ремісників, зокрема ювелірів, служили насамперед візантійські вироби. Мистецтво Візантії, проникаючи на Русь, створило певні зони свого впливу (Фіголь 1994, с. 30-31).

Ливарні формочки та предмети християнського культу на території давнього Галича віднайшов Я. Пастернак в урочищі Юр'ївське, а також численні шматки безформної стопленої бронзи і шлаку, які залишалися після плавлення бронзової сировини (Пастернак 1998, с. 205).

У 1981 році біля Золотого Току в Крилосі В. В. Ауліх виявив на городі Шевчуків так звану ремісничу майстерню з умовною назвою «Комора». Було знайдено фрагменти хрестів-енколпійонів, бронзові іконки та ливарні кам'яні формочки. Також виявлено 154 глиняні тигельки для відливання виробів з бронзи, срібла та золота (Фіголь М., Фіголь О. 1999, с. 135).

Ауліх В. у 1987 р., під час дослідження поселень біля церкви Благовіщення в с. Крилос, у великій господарській ямі (1,2 x 2,24 м) знайшов 87 дрібних уламків тигельків та свинцеву декоративну бляшку зі стилізованим зображенням голови лева (ред. Побуцький 2016, с. 222).

У 1951 р. Гончаров В. під час археологічних розкопок на Підгородді – ремісничому посаді с. Крилос, виявив залишки кількох глинобитних печей, горна для плавлення міді, відходи бронзового виробництва, сліди горна для випалювання заліза тощо. Це підтверджує існування в давньому Галичі міського художнього ремесла, незалежного від княжих і монастирських виробництв (Фіголь 1994, с. 33).

Рыбаков Б. вважає, що одним із важливих методів обробки кольорових металів є литво. Дослідник зазначає, що впродовж IX–X ст. ливарники застосовували лиття по восковій моделі у двох варіантах: у плоскій моделі зі збереженням форми та в об'ємній моделі без збереження форми. Тільки у пізнішому часі з'являються кам'яні ливарні форми (Рыбаков 1948, с. 245). Метод із втратою форми застосовувався також у XI–XIII ст. для відливання найбільш складних предметів (Рыбаков 1948, с. 249).

Дослідниця Н. Риндіна виділяє хронологічні етапи в техніці литва. У X–XI ст. лиття в кам'яних формах застосовувалося рідко, основним методом було лиття по восковій моделі. У XII ст. широке застосування отримують кам'яні форми. У 70-х роках XII ст. з'являються розбірні імітаційні форми, в XIII ст. – складні пластичні, в XIV–XV ст. – складні тверді. На думку дослідниці, в XII ст. відбувається своєрідний переломний період розвитку ювелірного ремесла, новгородські ювеліри переходять до масового лиття в кам'яних ливарних формочках (Риндіна 1963, с. 262).

На думку Рыбакова Б. кожна з кам'яних ливарних форм є виробом високого ювелірного мистецтва. Обробка кам'яних форм сама по собі вражає (Рыбаков 1948, с. 245). Дослідник зазначає, що майстри, які вирізали кам'яні форми, володіли впевненою, твердою рукою та пильним

оком. Але, на жаль, немає даних, хто різбив ливарні форми: сам ливарник чи особа, яка займалася різьбою по каменю (Рыбаков 1948, с. 424).

Археологічні дослідження дають підтвердження існування в Галичі ремісничих і ювелірних майстерень при монастирях та ремісничих посадах. На основі зібраного матеріалу створено кату-схему пам'яток археології XII-XIII ст. Національного заповідника «Давній Галич».

Віднайдені культові предмети, залишки ювелірних майстерень підтверджують досить високий розвиток металопластики, яка належала до найпоширеніших галузей ремісничого виробництва на Русі та була розвинута на рівні з іншими тогочасними ремеслами.

ЛІТЕРАТУРА

- Береговський О.Б. та ін. (ред.). 2010. Матеріали міжнародної наукової конференції. Історико-релігійні особливості Галицького регіону в загальноукраїнському контексті. Галич, 14-15 травня 2010 року. Галич: НЗДГ. С. 73-90.
- Иоаннисян О.М. 1990. Отчет о работе Архитектурно-археологической экспедиции Государственного Эрмитажа в р-не. г. Галича Ивано-Франковской области.
- Ісаєвич Я., Баран В., Козак Д., Мацкевий Л., Ситник О., (від. ред.), Гупало В. (відп. секр.) 2005. Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. Вип. 9. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України – С. 337-339.
- Кугутяк М. (ред.). 2012. Ч. 20'21. Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. Івано-Франківськ: КПФ «ЛПК» с. 28-38.
- Купчанський О., Овсійчук В., Рудницький А., (ред.). 1994. ЗНТШ. Т. ССXXV. – Львів: НТШ. 622 с.
- Купчанський О., Овсійчук В., Рудницький А. (ред.). 1994. ЗНТШ. Т. ССXXVII. Праці Секції мистецтвознавства. Львів: НТШ. – С. 29-43.
- Крупнов Е.И. (ред.). 1968. Славяни и Русь. – Москва: Наука. С. 113-117.
- Михайлова Р. Художня культура Галицько-Волинської Русі. – Київ.: Видавничий дім «Слово», 2007. – 246 с.
- Пастернак Я. 2022. Старий Галич. Галич. Збірник наукових праць. Серія 2. Випуск 8. За редакцією Волощука М. Івано-Франківськ: Лілея НВ. 336с.
- Пастернак Я. 1998. Старий Галич. Івано-Франківськ: Плай – 205с.
- Побуцький С. (ред.). 2016. Матеріали Міжнародної наукової конференції “Галич і Галицька земля: досвід і проблеми збереження історико-архітектурної спадщини середньовічних міст в Україні та Європі” Галич 27 – 28 жовтня 2016 року. – Галич. С. 221-226.
- Павлюк С. (головний ред.), Паньків М., Штиркало Я., Вуянко М. 2003. Наукові записки. Випуск 7-8. Івано-Франківськ. – С. 33-35.
- Пескова А., Щеглова О., Мусин А. (ред.). 2010. Славяно-русское ювелирное дело и его исток. Материалы Международной научной конференции, посвященной 100-летию со дня рождения Гали Федоровны Корзухиной (Санкт-Петербург, 10-16 апреля 2006 г.). Санкт-Петербург: СПб. : Нестор-История. – 624 с.
- Рыбаков Б.А. (ред.). 1997. Археология СССР. Древняя Русь. Быт и культура. – Москва: Наука. – С. 166 – 178. Табл. 103.
- Рыбаков Б.А. 1948. Ремесло древней Руси Изд-во АН СССР. – 792 с.
- Рындина Н.В. 1963. Технология производства новгородских ювелиров X – XV вв. – МИА. Издательство: Академия наук СССР. – 117-262 с.
- Ситник О. (головний ред.), Ісаєвич Я., Баран В., Мацкевий Л., Петегірич В., Гупало В. (ред.) 2007. Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. Вип. 11. Львів., – С. 346-357.
- Седова М.В. 1981. Ювелирные изделия древнего Новгорода (X – XVвв.). – Москва: Наука. С. 50-51, рис. 16.
- Дідух, Л. 2015. Давньоруські хрести-тільники з княжої гори. *Археологія & Фортифікація України*. Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції. Кам'янець-Подільський: Друкарня «Рута», с. 95–105.

- Толочко П., (ред.) 2005. Івакін Г., Пуцко В. П. Археологія, 2005. № 4. с. 102-103.
- Толочко П.П., Скорий С.А., (головний редактор), Горбаненко С.А. Крижицька С.Д., Моця О.П., Чабай В.П., Залізник Л.Л., Отрошенко В.В., Болтрик Ю.В., Кулаковська Л.В., Петраускас О.В., Потехіна І.Д., Самойлова Т.Л., Сон Н.О. (ред.) 2017. Археологія і давня історія України. Вип. 1 (22), Київ: Інститут археології Національної академії наук України. ТОВ «Майдан» с. 91– 99.
- Томенчук Б. 2008. Археологія городищ Галицької землі. Галицько – Буковинське Прикарпаття. Матеріали досліджень. 1976-2006 рр. Івано-Франківськ: Видавець Тритяк І. Я. 696 с.
- Франко О. (ред.). 2017. Вісник інституту археології. Випуск 12, Львів: Видавничий центр Львівського національного університету ім. І. Франка.
- Фіголь М. 1997. Мистецтво стародавнього Галича. – Київ.: Мистецтво, – 224 с.
- Фіголь М., Фіголь О. 1999. Історія Галича в пам'ятках мистецтва. Львів: Видавництво «Світ», Галич. 185 с.
- Ханенко Б.И. и В.Н. Древности русские, Кресты и образки. Вып. II. К. 1900. – 48 с.
-

Andrii Fihol,
Junior Research Fellow
Department of Archaeology and Reconstruction
of Historical Landscapes
National Preserve "Ancient Halych"
(Halych)

PECTORAL CROSSES AND RELIQUARY CROSSES (ENKOLPIA) DISCOVERED AT THE ANCIENT RUS' ARCHAEOLOGICAL SITES OF THE NATIONAL PRESERVE «ANCIENT HALYCH»

The article analyzes metal pectoral crosses and reliquary crosses (enkolpia) discovered at the archaeological sites of the National Preserve "Ancient Halych," dating mainly to the 11th–13th centuries. These Christian devotional objects constituted an essential element of religious life in Kyivan Rus' and reflect both personal piety and broader processes of Christianization. The study introduces a range of finds originating from excavations and chance discoveries in Krylos and surrounding areas, including crosses from museum collections and materials uncovered during systematic archaeological research.

Special attention is paid to typology, iconography, manufacturing techniques, and chronology. The analyzed artifacts were produced primarily of bronze using casting in stone molds, lost-wax techniques, and, in some cases, decorated with enamel, niello, or gilding. The article distinguishes several common types of pectoral crosses, including equal-armed, trilobate, and enamel-decorated examples, as well as various forms of enkolpia with representations of the Crucifixion, the Virgin Mary (Orans, Hodegetria), Evangelists, and saints Boris and Gleb.

Comparative analysis with analogous finds from Kyiv, Novgorod, Chernihiv, Western Podillia, the Baltic region, and other centers of Kyivan Rus' allows the author to refine dating and identify cultural and artistic connections. Archaeological evidence of casting molds, crucibles, metal slag, and workshop remains confirms the existence of local jewelry and metalworking production in Halych, functioning both within ecclesiastical contexts and urban craft districts.

The collected material demonstrates a high level of metalworking craftsmanship and confirms that metal plastic arts were among the most developed branches of medieval urban craft in Ancient Halych.

Keywords: ancient Halych, body crosses, encolpion crosses, metal sculpture, enamel, blacksmith technique, casting, crucible.

Рис. 1. Металеві натільні-хрестики з експозиції Івано-Франківського краєзнавчого музею

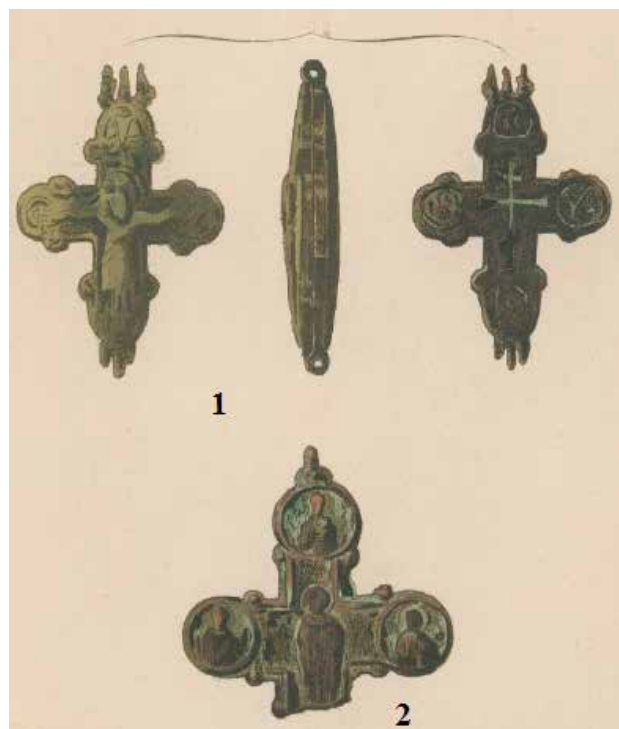

Рис. 3. Хрести-енколпіони та натільний хрестик, знайдені під час дослідження церкви Спаса в селі Залуква (за Шараневич І.)

Рис. 2. Металеві натільні-хрестики з експозиції музею історії «Давній Галич», Національного заповідника «Давній Галич»

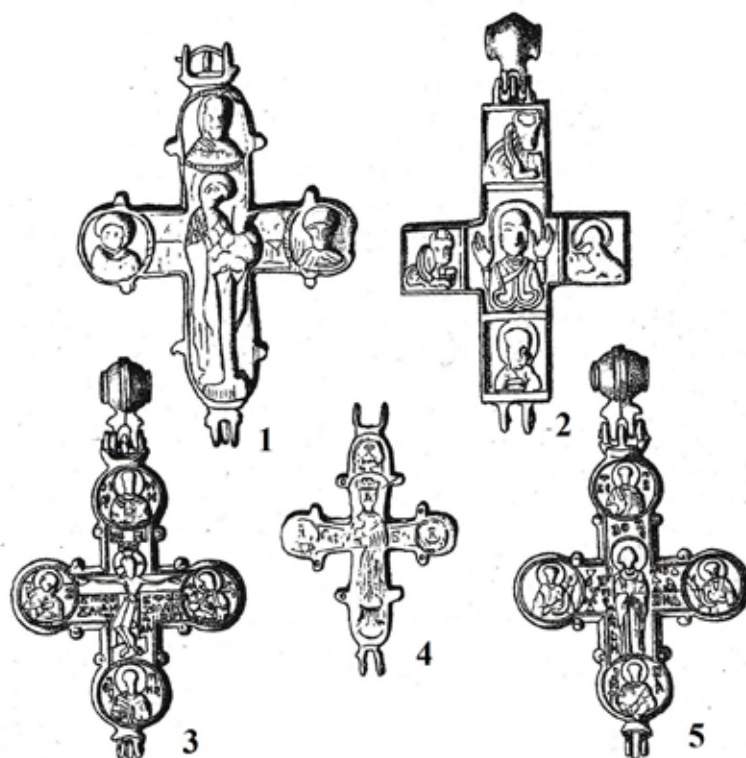

Рис. 4. Хрести-енколпіони виявлені на Золотому Току в с. Крилос під час дослідження 1939-1941 рр. під керівництвом Я. Пастернака (за Пастернак Я.)

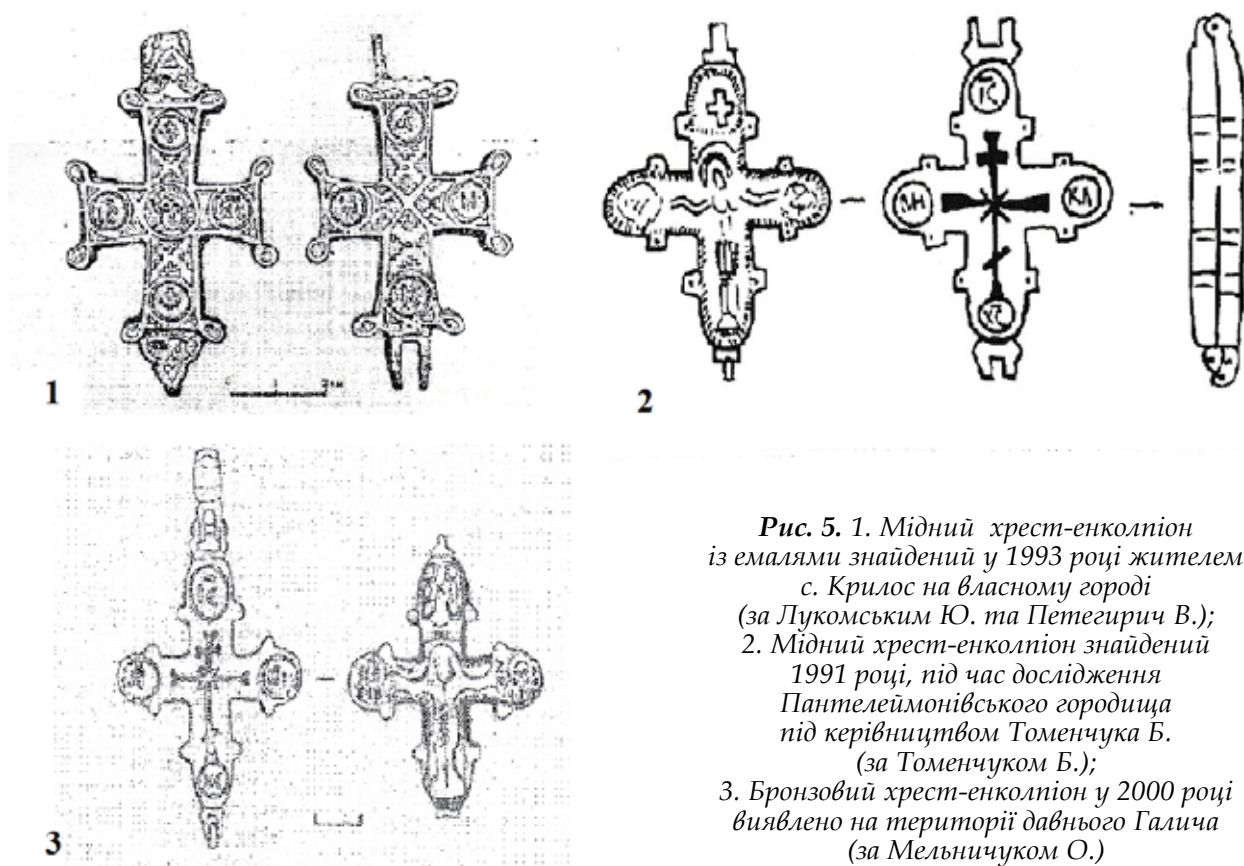

Рис. 5. 1. Мідний хрест-енколпійон із емаллями знайдений у 1993 році жителем с. Крилос на власному городі (за Лукомським Ю. та Петегирич В.); 2. Мідний хрест-енколпійон знайдений 1991 році, під час дослідження Пантелеймонівського городища під керівництвом Томенчука Б. (за Томенчуком Б.); 3. Бронзовий хрест-енколпійон у 2000 році виявлено на території давнього Галича (за Мельничуком О.)